

**ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ¹ ԾԱԳՄԱՆ ՀԱՏԿԱԿԱՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**

ՀՏԴ 81

DOI: 10.56246/18294480-2023.14-23

ՊԱՊԻԿՅԱՆ ՍԻԼՎԱ

*ՀՀ ԳԱԱ Հր.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի
ավագ գիտաշխատող,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Էլփոստ՝ papikyansilva@yandex.ru*

Յուրաքանչյուր ժողովրդի լեզվում արտացոլվում է նրան շրջապատող իրականությունը: Հասարակական-քաղաքական, տնտեսական կյանքում տեղի ունեցած ամեն փոփոխություն իր արտահայտությունն է գտնում տվյալ լեզվի բառապաշարում: Հայ ժողովուրդը իր պատմական զարգացման ընթացքում քաղաքական և մշակութային կապերի մեջ է եղել տարբեր ժողովուրդների հետ և փոխառել բազմաթիվ բառեր: Փոխառությունների մեջ առանձնանում է մի շերտ, որն անվանվում է հայերենի փոխառություն (էկզոտիզմներ, տարաշխարհիկ բառեր, օտար բառեր), որոնք հայերեն շարք են թարգմանական գրականության մեջ, մամուլում՝ տեղական միջավայրի, կոլորիտի պահպանման, օտար իրությունները (ռեալիաներ) նկարագրելու համար:

Ուսումնասիրության նպատակն է քննել թյուրքական լեզուներից փոխառված որոշ հայերենի փոխառություններ և դասակարգել դրանք: Նյութը հավաքել ենք տարբեր աղբյուրներից՝ բառարաններ, մամուլ, գեղարվեստական գրականություն, հեռուստաթերև և այլն:

Առանձնացվել են հետևյալ խմաստային խմբերը՝ կրոնական բառեր, զենք-զինվոր, հագուստ, կացարան-տարածք, ընդհանուր բառեր: Քննությունից պարզվում է, որ թյուրքական ծագման հայերենի փոխառությունների մի մասը թուրք-թաթարական են, մի մասը միջնորդավորված փոխառու-

¹ Թյուրքական լեզուների մեջ են մտնում թուրքերենը, ադրբեջաներենը, թուրքմեներենը, բաշկիրերենը, ուզբեկերենը, ղազախերենը, ղրղզերենը, չովաշերենը, յակուտերենը և այլն: Տե՛ս А. Реформатский, Введение в языковедение, М., 1967, с. 423-424: Տե՛ս նաև Էդ Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան (այսուհետև՝ ԱՀԲԲ), Ե., 1976, էջ 449:

***թյուններ են այլ լեզուներից, մի մասն էլ բառիմաստի ընդլայնում է ունեցել
տարբեր հիմունքներով:***

Բանալի բառեր՝ բառապաշար, փոխառություն, փոխաբերացում, բառի-
մաստի ընդլայնում, իմաստափոխություն, բարբառ, միջնորդավորված փոխա-
ռություն:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի լեզվում արտացոլվում է նրան շրջապատող
իրականությունը: Հասարակական-քաղաքական, տնտեսական կյանքում
տեղի ունեցած յուրաքանչյուր փոփոխություն իր արտահայտությունն է
գտնում բառապաշարում: Կենդանի լեզուների բառապաշարը գտնվում է շա-
րունական զարգացման և կատարելագործման գործընթացում: Բառա-
պաշարի համալրման գործում կարևոր դեր են կատարում փոխառություննե-
րը, որոնք հետևանք են ազգերի, ժողովուրդների միջև փոխադարձ շփում-
ների, մշակութային և տնտեսական փոխհարաբերությունների: Սկզբնաղ-
բյուր լեզվից վերցնելով նոր հասկացությունը՝ փոխառու լեզուն վերցնում է
նաև օտար բառը՝ մինչև իր բառակազմական հնարավորություններով սե-
փական բառի ստեղծումը: Երբեմն փոխառյալ բառը արմատանում է և դառ-
նում բառապաշարի գործուն անդամ: Փոխառությունների մեջ որոշակի քա-
նակ են կազմում հատկական փոխառությունները² (անվանվում են նաև էկ-
զոտիզմներ, տարաշխարհիկ բառեր, օտար բառեր): (Հատկական փոխա-
ռությունների քննությանը անդրադարձել ենք մի քանի հոդվածներում³): Այս
բառերը պատկանում են բառապաշարի ոչ գործուն շերտին, գործածվում են
ըստ անհրաժեշտության. հատկապես շատ են հանդիպում թարգմանական
գրականության մեջ, մամուլում՝ մասնավորապես տեղական միջավայրի, կո-
լորիտի պահպանման, օտար իրույթները (ռեալիաներ) նկարագրելու հա-
մար: Դրանց գործածությունը նպաստում է ոչ միայն տվյալ ժողովրդի կյան-
քի, ժամանակաշրջանի, կենցաղի մասին որոշակի պատկերացումներ կազ-

² Այս տերմինը շրջանառության մեջ է դրել Էդ.Աղայանը: Տե՛ս Էդ. Աղայան, Ընդհանուր և
հայկական բառագիտություն, Ե., 1984. էջ 169: Կարծում ենք՝ բառը լիովին բացահայտում է
նրա հիմքում ընկած հասկացության իմաստը:

³ Տե՛ս Ս. Պապիկյան, *Արաբական ծագման հայրկական փոխառությունների քննություն*, Գի-
տական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2021, թիվ 10, էջ 341-
348, *Հայրկական փոխառությունների քննություն*, Գիտական հոդվածների ժողովածու, Գավա-
ռի պետական համալսարան, 2021, թիվ 11, էջ 313-321:

մելուն, այլև որոշակի հուզական-զգացական վերաբերմունք է առաջացնում: Ժամանակի ընթացքում այս բառերի մի մասը կարող է ձեռք բերել միջազգային տարածվածություն՝ այնուամենայնիվ պահպանելով որոշակի ազգային նրբերանգ: Այս խմբի մեջ մտնում են ազգային դրամական միավորների, կերակրատեսակների, հագուստի անվանումների, տիտղոսների, կոչումների, կացարան անվանող բառերի անվանումները և այլն: Ժամանակի ընթացքում որոշ հատկական փոխառություններ կարող են համալրել սովորական փոխառությունների շարքը, երբ յուրացված են փոխառու լեզվի կողմից:

Ինչպես հայտնի է, հատկական փոխառությունները բաժանվում են երկու մեծ խմբի՝ լայն և նեղ ընդգրկում ունեցող: Լայն ընդգրկում ունեցողները գործածվում են շատ լեզուներում, նեղ ընդգրկում ունեցողները՝ մեկ-երկու լեզվում:

Հատկական փոխառությունները կարելի է քննել տարբեր տեսանկյուններից՝ 1. ըստ ծագման, 2. ըստ բառիմաստի փոփոխության, 3. ըստ ժամանակաշրջանի, 4. ըստ իմաստային խմբերի և այլն:

Հոդվածում դիտարկվել են թյուրքական ծագման որոշ հատկական փոխառություններ, որոնք դասակարգվել են տարբեր խմբերում:

Հայերը երկար ժամանակ, սկսած 11-րդ դարից, եղել են թուրք-թաթարական զանազան ցեղերի՝ սելջուկների, թաթարների, թուրքմենների, օսմանյան թուրքերի տիրապետության տակ: Բնականաբար, փոխադարձ շփումների հետևանքով կատարվել են կյանքի տարբեր բնագավառներն ընդգրկող բազմաթիվ փոխառություններ: Դրանք հատկապես շատ են բարբառներում, որոնց մի մասը պահպանվել է մինչև հիմա: Թյուրքական լեզուները իրենց հերթին բազմաթիվ փոխառություններ են կատարել արաբերենից և իրանական լեզուներից, որ հայերենին են անցել թուրքերենի միջնորդությամբ, միջնորդավորված փոխառություններ են: Սակայն որոշ բառերի դեպքում դժվար է որոշել՝ դրանք հայերենին անցել են անմիջականորեն, թե՞ միջնորդավորված են:

Ըստ Հ. Աճառյանի՝ հայերենում թուրքերենից կատարված փոխառությունների քանակը 4000-ից ավելի է, որոնք բոլորն էլ ժողովրդական փոխառություններ են⁴:

⁴ Տե՛ս Աճառյան Հր, Հայոց լեզվի պատմություն, Ե., 1951, հ. 2, էջ 270, Ալ. Մարգարյան, Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 1993, էջ 162:

Թուրքերենից կամ թուրքերենի միջնորդությամբ հայերենին անցած հատկական փոխառությունները դասակարգել ենք հետևյալ խմբերում՝

1. կրոնական բառեր, 2. տիտղոս- կոչում- դիմելաձև, 3. զենք-զինվոր, 5. հագուստ, 6. կացարան-տարածք, 7. ընդհանուր բառեր: Բառերի՝ միջնորդավորված լինելու դեպքում փակագծերում տրվել է նաև փոխաստու լեզուն⁵:

1. **Կրոնական բառեր՝ բայրամ՝** թուրք.՝ bayram՝ «*հանդիսություն*»՝ «մահմեդականների երկու եռօրյա տոների անվանումները. առաջին մասը սկսվում է Ռամազանից անմիջապես հետո, երկրորդ մասը՝ առաջինից յոթ օր հետո», **գյավուր** (<թուրք. gāvur < արաբ.)՝ «*անհավատ*՝ մամեդականների կողմից քրիստոնյաներին տրվող արհամարհական անվանում», **նամազ** (< թուրք. < պարսկ. nemaz՝ աղոթք)՝ «մահմեդականների առօրյա աղոթք, որ կատարվում է օրական հինգ անգամ», **շեյթան** (< թուրք. < արաբ. šaitân՝ դև)՝ «մահմեդական դիցաբանության մեջ՝ չար ոգի, դև»:

Բերված օրինակներում կրոնական բնույթի բառերը միջնորդավորված փոխառություններ են արաբերենից և իրանական լեզուներից:

2. **Տիտղոս-կոչում-դիմելաձև՝ աղա՝** թուրք. aga. ըստ ՀԲԲ-ի⁶ փոխառություն թուրքերենից (տաճկերենից): Բառն արձանագրված չէ ՀԱԲ-ում⁷, Զահուկյանի ՀՍԲ-ում⁸: ՀԲԲ-ում ունի 9 իմաստ՝ «կալվածատեր, ազնվական, ունևոր, գործատեր, կոչում, հարգական տիտղոս, փխբ. բարեկեցիկ, ած. առատաձեռն, խորհրդային տարիներին՝ անարգական բառ», **բեգ/բեկ/բեյ**⁹ թուրք.՝ bey «1. ֆեոդալների, կալվածատերերի և պաշտոնյաների տիտղոսը թյուրքական ժողովուրդների մոտ, 2. գործաձվում է հատուկ անուններին կից», **էֆենդի՝** թուրք. efendi՝ «Թուրքիայում՝ տղամարդուն տրվող հարգական տիտղոս, որ համապատասխանում է *պարոն*-ին», **խաթուն՝** թաթար.՝ xatun՝ «*կին, ազնվական տիկին, տիրուհի*»՝ «1. խազարների թագուհու պատվանուն, հարգական կոչում, 2. իշխանուհի, տիկին, 3. տիկին, 4. տիկնիկ, 5. փխբ. պարկեշտ, զգոն»¹⁰, **խան՝** թաթար.՝ xan՝ «1. թաթարների և մոնղոլների

⁵ Հոդվածում բառերի բացատրությունները տրված են՝ ըստ գրականության ցանկում ներկայացված բառարանների:

⁶ Մալխասեանց Ստ., Հայերեն բացատրական բառարան (այսուհետև՝ ՀԲԲ), Ե., 1944-1945 թթ.:

⁷ Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետև՝ ՀԱԲ), հհ.1-4, Ե., 1971-1979:

⁸ Զահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան (այսուհետև՝ ՀՍԲ), Ե., 2010:

⁹ Հաճախ գործածվում է որպես հատուկ անունների բաղադրիչ, հմմտ. *Նովրուզ բեկ, Իզմայիլ բեյ*:

¹⁰ *խաթուն* արմատով հայերենում բաղադրված են *խաթունանակ*՝ «խաթունի պես», *խաթուն*-նավայել «խաթունին վայելուչ», *խաթունիկ* «փոքր՝ դեռահաս խաթուն», *խաթամայ*՝ խաթուն+

իշխանապետների տիտղոսը, թաթարների թագավոր: 2. տիտղոս զանազան իշխանական տոհմերի՝ թաթարական ծագումով: 3. Պարսկաստանում՝ ազնվական ծագում ցույց տվող տիտղոս, որ տրվում է ավատական իշխաններին կամ դրվում է անուններից հետո՝ իբրև պատվանշան»։ հմմտ. Հովհաննես խան Մասեհյան, **խանում** թուրք.՝ xanym «տիկին»՝ «տիկին, հարգական մակդիր, փխբ. շնորհալի»՝ Մեր կատուն **խանում** կատու է (ՀԲԲ), **փաշա**՝ թուրք.՝ paša՝ «1. Թուրքիայում՝ քաղաքացիական և զինվորական բարձր կոչում, 2. նահանգապետ Թուրքիայում, 3. հարգական մակդիր, որ դրվում է ազգակցություն ցույց տվող բառերից առաջ, 4. ազնվատոհմ», **սուլթան** (< թուրք. < արաբ. sultân)՝ «մահմեդական երկրներում՝ միապետի ժառանգական տիտղոս, ինչպես և այդ տիտղոսը կրող անձը, 2. փխբ. տիրակալ», **վեզիր** (<թուրք. <արաբ. vezir)՝ «Մերձավոր Արևելքի մի շարք երկրներում՝ բարձրաստիճան պալատական պաշտոնյա, խորհրդական»։

Բերված օրինակներում տիտղոսներ, կոչումներ անվանող հատկական փոխառությունները անմիջական փոխառություններ են թյուրքական լեզուներից (բացառությամբ **վեզիր** և **սուլթան** բառերի, որոնք միջնորդավորված փոխառություններ են արաբերենից)։ Սրանք տարածված են աշխարհի շատ լեզուներում, կարելի է ասել՝ հարում են միջազգային բառերի շերտին։

3. Զենք- զինվոր¹¹՝ ասկյար/ասկեր (< թուրք. < արաբ. asker)՝ «թուրք զինվոր», **բաշիրոզուկ**՝ başıbozuk՝ թուրքերենում բառացի՝ *գլուխը խանգարված*¹² «անկանոն զորք և այդպիսի զորքի զինվոր: 2. թուրք զինվոր, 3. փխբ. վայրագ, վայրենի» (ԱՀԲԲ), **բասմաչ**՝ basmaç «հակահեղափոխական բանդայի անդամ Միջին Ասիայում. 1918-24թթ. ոչնչացվել են Կարմիր բանակի կողմից», **ենիչերի/ենիչարի/յանիչարի**՝ թուրք.՝ yeniçeri՝ «նոր զորք»՝ «1.բռնի մահմեդականացված քրիստոնյա մանուկներից կազմված զորքի զինվոր Թուրքիայում, 2. փխբ. վայրագ, վայրենի մարդ», **կազակ** (< ռուս. < թյուրքական լեզուներից)՝ «ազատ, կտրիճ, անվեհեր մարդ», **համիդիե**՝

մամայ՝ «մեծ մայր», խաթունմայ՝ խաթուն+ մամայ՝ «1.զոքանչ, 2.հարգական կոչում պատվավոր կանանց, տիկին» (ՀԲԲ)։

¹¹ Այս խմբի մեջ մտնող բառերից մի քանիսին՝ **ասկյար**, **բաշիրոզուկ**, **ղզլբաշ**, **չավուշ**, անդրադարձել ենք «Հատկական փոխառությունների քննություն» հոդվածում։ Տե՛ս Գլխական հոդվածների ժողովածու, Գավառի պետական համալսարան, 2021, թիվ 10, էջ 313-321։

¹² Ռուսերենը նույնպես բառը փոխառել է թուրքերենից՝ *баш* – «голова», *бозук* – «потерянная, обреченная», Краткий этимологический словарь русского языка, М. 1971, էջ 38: Փոխաբերական իմաստով բառը հոմանիշ է ռուսերեն «головорез» բառին։

թուրք.՝ hamidie՝ «սուլթան Համիդի կազմակերպած քրդական հեծելազոր», **յաթաղան՝** yatağān՝ «կոր, կարճ թուր՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքի ժողովուրդների մոտ», **ղզլբաշ՝** թուրք.՝ kizilbaş՝ բառացի՝ «կարմրագլուխ»¹³, **չավուշ՝** թուրք.՝ çavuş՝ «արքունական զինվոր Օսմանյան կայսրությունում, տասնապետ զինվոր»¹⁴:

4. Հագուստ՝ բաշլըղ/բաշլուղ՝ թուրք.՝ başlık՝ «հաստ կտորից գլխի ծածկոց՝ վեղարի ձև ունեցող, սուր, երկար ծայրերով կամ ականջներով, որով կարելի է փաթաթել գլուխը և ծայրերը փաթաթել վզին», **բաշմակ** < թաթար.՝ başmag՝ «կանացի կամ երեխայի՝ հիմնականում կաշվից կարված ցածրակրունկ կոշիկ», **բեշմետ՝** թուրք.՝ beşmet՝ «տղամարդու զգեստ, որ տարածված է Միջին Ասիայում և Հյուսիսային Կովկասում», **յափնջի/յափունջի՝** < թուրք.՝ japunža՝ *այծենակաճ*՝ «1. այծամազից պատրաստված կաճ՝ թաղիք, 2. թաղիքից պատրաստված հագուստ», **չալմա՝** թուրք.՝ çalma՝ «մահմեդականների գլխի փաթեղ՝ նուրբ, երկար կտոր, որ մահմեդականները մի քանի փաթ փաթաթում են ֆեսի շուրջ: Սպիտակ չալման վերապահված է սեփղներին, կանաչ չալման՝ էմիրներին» (ՀԲԲ), **փարաջա/փերաճիկ՝** թուրք.՝ ferağ՝ «թուրք կանանց շրջագգեստ»՝ «1. հոգևորականի երկար զգեստ, 2. կանանց երկար զգեստ Արևելքի երկրներում», **ֆես՝** թուրք.՝ fes՝ տղամարդկանց և կանանց գլխարկ, սովորաբար կարմիր գույնի՝ առանց կողերի և ճակատնոցի. ունենում է մետաքսե ծոպ: Անունն ստացել է Մարոկկոյի Ֆես քաղաքի անունից, որտեղ արտադրվում էր: Հավանաբար թուրքերենի միջնորոգությամբ է անցել մյուս լեզուներին, նաև՝ հայերենին: Շատ տարածված է եղել Մերձավոր Արևելքում, Թուրքիայում, Արևմտյան Հայաստանում:

5. Կացարան-տարածք՝ աուլ՝ թուրք.՝ aul՝ «գյուղ՝ Միջին Ասիայում և կովկասյան լեռնականների մոտ», **ղշլաղ/ղշլայ՝** թուրք.՝ kışlak՝ «ձմեռանոց»՝ «1. ձմեռանոց, 2. լեռան հարավային կողմը, որտեղ ձմեռները ոչխարները կարողանում են աշնանից մնացած խոտը արածել», **յուրպ/յուրդ՝** թաթար.՝ yürt՝ «բնակատեղի, ուրթ»՝ «շարժական վրան Կենտրոնական և Մի-

¹³ ԱՀԲԲ-ում *ղզլբաշ* բառի իմաստը հղվում է *Կարմրագլուխ* գլխաբառին: Ըստ ՀԲԲ-ի՝ «պարսիկ»: «Կարմրագլուխ» անվանումը տրվել է պարսիկներին՝ գլխին կարմիր փաթեղ՝ չալմա փաթաթելու համար:

¹⁴ Հայերենում բառն ունի 5 իմաստ՝ «1. տասնապետ, 2. մունետիկ, 3. դիտող, 4. լրտես, 5. նվիրակ» (ՀԲԲ): Փոխառյալ բառը հայերենում իմաստի ընդլայնում է ունեցել տարբեր՝ կցորդության և գործառական հիմունքներով:

ջին Ասիայի վաշկատուն ժողովուրդների մոտ», **չադր**՝ թուրք.՝ čadər՝ «վրան, տաղավար», **վիլայեթ** (< թուրք. < արաբ. vilâyet) «վարչատարածքային միավոր Թուրքիայում»:

6. Ընդհանուր բառեր՝ բուռնություն՝ թուրք.՝ *burdyuk*՝ «Կովկասում, Սիբիրում՝ այծի կաշվից պարկ՝ հեղուկ պահելու համար», **կունակ**՝ թուրք.՝ *kunak*՝ «բարեկամ, մտերիմ, ընկեր», **մանկություն**՝ փոխառություն դրոգերենից¹⁵:

20-րդ դարի մեծագույն գրողներից մեկի՝ Չինգիզ Այթմատովի «Եվ դարից երկար ձգվում է օրը» վեպի թարգմանության միջոցով բառը փոխառել են աշխարհի շատ լեզուներ, *մանկություն*-ին վերաբերող լեզենդը տարածվել է, բառն էլ փոխաբերացման հետևանքով ունեցել է իմաստի ընդլայնում՝ դառնալով շատ լեզուներում գործածական բառ:

Հայերենում բառն արձանագրված է Ս. Էլոյանի «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանում»՝ «1. Բռնի կերպով հիշողությունից զրկված: 2. փխբ. Իր ինքնության արմատները չճանաչող»: Արձանագրված են *մանկություն*՝ «մանկույտ դառնալը, դարձնելը», *մանկությունից*, *մանկությունություն*՝ «փխբ. Ազգային արժեքների, ազգայինի մոռացությունը»¹⁶ բառերը:

¹⁵ Բառի ծագումը պարզ չէ: Հետազոտողների մի մասի կարծիքով՝ բառը «ստեղծել» է դրոգ գրող Չ.Այթմատովը, մյուս մասի կարծիքով՝ բառը հավանաբար ծագում է հին թյուրքական *մունգուլ (munqul)*՝ «հիմար, բանականությունից զրկված» բառից, մյուս մասն էլ առնչում է հին թյուրքական *ման (man)*՝ «հագցնել», գոտնորել և *գուրույ (qurut)*՝ «չորացրած» բառերին, այսինքն՝ մարդ, որի գլխին գոտի է հագցվում և չորացվում: Տե՛ս https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/, <https://gufo.me/dict/kuznetsov/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%82>, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/79440/edition/71822/content>:

*Մանկություն*ի մասին Չ.Այթմատովի նկարագրած լեզենդի համառոտ բավանդակությունը հետևյալն է: Ժամանակին միջինասիական տափաստաններում հայտնվել է ջուանջուան անվանվող ցեղը, որ շատ դաժանությամբ էր վերաբերվում գերի ընկած ռազմիկներին՝ դարձնելով մանկույտ. սափրում էին նրա գլուխը և հագցնում էին «շիրի»՝ նոր մորթած ուղտի վզի հատվածի կաշին: Գերուն կապում էին այնպես, որ չկարողանա հանել ուղտի կաշին, և թողնում էին անապատում մի քանի օր: Բարկ արևի տակ կաշին կծկվում էր և սեղմում գլուխը: Գերու մագերը սերտաճում էին կաշվի հետ՝ սոսկալի ցավ պատճառելով, որից զոհը կա՛մ մեռնում էր, կա՛մ կորցնում էր հիշողությունը: Չ. Այթմատովի վեպի մանկույտ-հերոսը չի ճանաչում իրեն գտած մորը և տերերի հրամանով սպանում է նրան: Տե՛ս Չ. Այթմատով, Եվ դարից երկար ձգվում է օրը, Ե., 1983, էջ 125: Թարգմ.՝ Սոֆի Ավագյանի:

¹⁶ Տե՛ս Ս. Էլոյան, Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, Ե., 2002, էջ 328-329:

Օրինակներ՝ «Այս խոսքերի վրա մանկուրդը սփռվեց, գորշ-գորշացավ թուխեմքը»¹⁷: «Գուցե կարող է մանկուրդ լինել սովետական քաղաքացին, բայց այդպես վայել չէ լինել մի երկրի նախագահի, ազարամյակների պատմություն, մասունքներ ու հիշողություն ունի»: Առաւօտ, 2002. 01. 26:

Եզրակացություն:

Դիտարկված հատկական փոխառությունների քննությունից պարզվում է՝
ա/ հագուստի անվանումները հիմնականում թուրք - թաթարական են,
բ/ միջնորդավորված փոխառություններ են՝ *ասկյար/ասկեր* < թուրք. <արաբ., *գյավուր* < թուրք. <արաբ, *կազակ* < ռուս. <թուրք., *վեզիր* < թուրք. <արաբ, *վիլայեթ* < թուրք. <արաբ և այլն. կրոնական բնույթի բառերը միջնորդավորված են արաբերենից և իրանական լեզուներից,

գ/ բառերի մի մասը ունեցել է բառիմաստի ընդլայնում տարբեր հիմունքներով, ձեռք է բերել նոր իմաստներ՝ *աղա*, *բաշիբոզուկ*, *ենիչերի*, *մանկուրդ*, *փաշա* և այլն. ընդ որում, դրանց փոխաբերական գործածությունն ավելի հաճախական է: Սրանք լայն ընդգրկում ունեցող փոխառություններ են:

է/ թյուրքական ծագման հատկական փոխառությունների մի մասը պահպանված է հայերենի բարբառներում, գեղարվեստական ստեղծագործություններում:

Համառոտագրություններ

ԱՀԲԲ – Էդ.Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան

ՀԱԲ – Հ.Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան

ՀԼԲԲ – Հայոց լեզվի բարբառային բառարան

ՀԲԲ- Ստ.Մալխասեանց, Հայերեն բացատրական բառարան

ՀՍԲ – Գ. Զահուկյան, Հայերեն ստուգաբանական բառարան

արաբ.- արաբերեն

թաթար.- թաթարերեն

թուրք. – թուրքերեն

խոհր. – խոհարարական

ռուս. – ռուսերեն

¹⁷ Չ.Այթմատով, նշվ. աշխ., էջ 144:

պարսկ. - պարսկերեն
փխք. – փոխաբերական

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Աղայան Էդ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Ե., 1976:
2. Աղայան Էդ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984:
3. Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հհ. 1-4, Ե., 1971-1979:
4. Աճառեան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, հ. 2, Ե., 1951:
5. Այթմատով Չ., Եվ դարից երկար ձգվում է օրը, Ե., 1983:
6. Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հհ. Ա-Է, Ե., 2001-2012:
7. Հայրապետյան Ա. Օտար բառերի բառարան, Ե., 2011:
8. Մալխասեանց Ստ., Հայերեն բացատրական բառարան հ. 1-4, Ե., 1944-1945:
9. Զահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010:
10. Большой толковый словарь русского языка, С.-Петербург, 1998.
11. Древнетюрский словарь, Ленинград, 1969.
12. Словарь иностранных слов, М., 1949:
13. Ожегов С., Словарь русского языка, М., 1970:
14. Н. Шанский, В.Иванов, Т.Шанская, Краткий этимологический словарь русского языка, М., 1971.
15. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/.
16. https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_wingwords/1441/,
<https://gufo.me/dict/kuznetsov/%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%82.>, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/79440/edition/71822/content>

EXAMINATION OF SOME EXOTICISMS OF TURKIC ORIGIN

PAPIKYAN SILVA

PhD in Philology

Researcher at the Language Institute

after H.Acharyan, NAS RA

e-mail: papikyansilva@yandex.ru

The language of each nation reflects its surrounding reality. Any change taking place in socio-political and economic life finds its expression in the vocabulary of the

given language. In the course of their historical development, Armenians had political and cultural relations with different nations and borrowed many words. Borrowing is one of the means of extending the vocabulary of a language. There is a layer in borrowings called exoticism (alien words, foreign words) used a lot in translated literature and in the press to describe the local environment, the atmosphere of the time and to render foreign realities. The purpose of our study is to examine some exoticisms borrowed from the Turkic languages and to classify them in an attempt to show the changes they underwent. The material is collected from different sources: dictionaries, press, fiction, television, etc. The following thematic groups are emphasized: religious words, weapons-soldiers, clothes, dwelling-area, general words. The examination reveals that some exoticisms of Turkic origin are Turkish-Tatarian, some are mediated borrowings from other languages, and some have extended their meaning on various grounds.

Key words: *vocabulary, borrowing, metaphorization, extension of meaning, change of meaning, dialect, mediated borrowing.*

РАССМОТРЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ЭКЗОТИЗМОВ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

ПАПИКЯН СИЛЬВА

Кандидат филологических наук, доцент

Старший научный сотрудник Института языка им. Р. Ачаряна НАН РА

электронная почта: rapikyansilva@yandex.ru

В языке каждого народа отражается окружающая его действительность. Всякое изменение, происходящее в общественно-политической, экономической жизни, находит свое выражение в лексике данного языка. В ходе своего исторического развития армяне имели политические и культурные отношения с разными народами и заимствовали много слов. В заимствовании есть слой, именуемый экзотизмом (инородные слова, иностранные слова), которые широко используются в переводной литературе и в печати для описания местной среды, колорита и чуждых реалий. Цель нашего исследования состоит в том, чтобы рассмотреть некоторые экзотизмы, заимствованные из тюркских языков, и провести их классификацию в попытке показать изменения, которым они подверглись. Материал собран из разных источников: словари, пресса, художественная литература, телевидение и т. д. Особое внимание уделяется следующим тематическим группам: религиозные слова, оружейно-войсковые,

одежда, места обитания-помещения, общие слова. Исследование показало, что некоторые экзотизмы тюркского происхождения являются тюрко-татарскими, некоторые являются опосредованными заимствованиями из других языков, а некоторые подверглись расширению смыслового значения по различным причинам.

Ключевые слова: *словарный запас, заимствование, метафоризация, расширение значения, изменение значения, диалект, опосредованное заимствование.*

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 23.09.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 14.10.2022թ.:

Ընդունվել է տպագրության 29.03.2023թ.: